

jazykoveda

O SLOVOTVORNÝCH SVOJSKOSTIACH VÝCHODOSLOVENSKÝCH NÁREČÍ

Ferdinand Buffa

1. Slovenské nárečia sa tradične delia na západnú (zsl.), strednú (ssl.) a východnú (vsl.) skupinu. Každú z týchto skupín charakterizujú závažné jazykové znaky, a to vo všetkých jazykových plánoch, ako to veľmi presvedčivo ukazuje aj najnovšie syntetické dielo *Atlas slovenského jazyka* (1. zv. Hláskoslovie. Bratislava 1968. Autori: J. Štolc, F. Buffa, A. Habovštiak a kol. 2. zv. Tvaroslovie. Bratislava 1978—1981. Autor: J. Štolc. 3. zv. Tvorenie slov. Bratislava 1978—1981. Autor: F. Buffa 4. zv. Lexika. Bratislava 1984. Autor: A. Habovštiak).

Doteraz sa najviac pozornosti venovalo hláskoslovným a tvaroslovným svojskostiam východoslovenských (ako aj ostatných slovenských) nárečí. V poslednom čase k tomu pribudla aj oblasť tvorenia slov, pretože najmä v súvislosti s prípravou 3. zväzku *Atlasu slovenského jazyka* sa získal značný materiál k charakteristike slovenských nárečí najmä v afixálnom tvorení slov. Na základe tohto materiálu sa ukázalo, že pri mnohých odvodených slovách jednotlivé slovenské nárečia postupovali pomerne často samostatne najmä pri výbere afixov, zriedkavejšie aj pri výbere slovotvorných základov a ojedinele aj pri voľbe slovotvorných postupov. Aj v tejto oblasti má skupina východoslovenských nárečí značné svojskosti, ktorým chceme v tomto príspevku venovať pozornosť.

Najprv si povšimneme také znaky východoslovenských nárečí v oblasti sufixálneho tvorenia slov, ktoré ich v rámci slovenských nárečí vyčleňujú ako samostatnú nárečovú skupinu. Potom si všimneme prípady spájajúce východoslovenské nárečia s nárečiami západoslovenskými a stredoslovenskými. Tak sa nám plasticky predstavia svojskosti, ale aj spojitosti východoslovenských nárečí v pomere k ostatným slovenským nárečiam. Žiada sa však pripomenúť, že sme sa sústredili najmä na diferenciálne znaky, hoci je množstvo odvodených slov i slovotvorných typov, pri ktorých nie sú medzi východoslovenskými a ostatnými slovenskými nárečiami podstatnejšie rozdiely, čím východoslovenské nárečia — aj pri značných svojskostiach — dokazujú jednoznačne svoju slovenskosť.

2.1. V skupine východoslovenských slovtvorných svojskostí sú podľa nášho materiálu najpočetnejšie pomenovania osôb. Sú to predovšetkým niektoré pomenovania so sufixom -ár, ktorým v nevýchodoslovenských nárečiach zodpovedajú názvy s iným sufixom. Tak napr. je vo vsl. nárečiach názov *noclikar*, proti ktorému stojí v ostatných slovenských nárečiach *noclažník* (ale aj vo vsl. je miestami *noclažník* i *nocník*), ďalej je to vsl. *bubňar*, resp. *bubnar* proti ssl.-zsl. *bubeník*, vsl. *kolimazár* proti ssl.-zsl. *kolomažník*, *kolomazník* (ale aj v Zemplíne je *kolimazník*), vsl. *zdechlar* proti ssl.-zsl. *zdochliak* (ale táto forma presahuje aj do vsl. nárečí); okrem toho proti vsl. *školar* je ssl.-zsl. *školák*, proti šar. *mlackar* je ssl.-zsl. *mlatec* a proti vsl. *pecuchar* je ssl. *pecuch* a zsl. *pecivál*. V poslednom príklade je vlastne zložený sufix -uchár (porov. ssl. *pecuch*) a v slove *mlackar* je zložený sufix -kár (porov. iné vsl. formy, ako *mlacek*, *mlacko*, ku ktorým sa dodal ďalší sufix -ár). Zložený sufix -čar je aj v šariš. forme *kupčar* proti prevažujúcej podobe *kupec*. Z týchto príkladov vyplýva, že sufix -ár figuruje ako reprezentatívny pri názvoch osôb, preto sa dodáva ešte aj ako ďalší, typický „osobný“ sufix k menej zreteľným pomenovaniám (porov. *pecuch-ar*, *mlack-ar*, *kupč-ar*).

Ďalej môžeme uviesť niektoré vsl. názvy osôb so sufixom -áč, ktoré majú v ostatných slovenských nárečiach paralely s iným sufixom. Je to napr. slovo *košač*, proti ktorému stojí v ssl. a zsl. nárečiach podoba *kosac* a podobne je vsl. *mlacač* proti ssl.-zsl. *mlatec*, teda so sufixom -ec. Podobná situácia je pri staršom slove *švač* (častejšie v žen. podobe ako *švačka*) proti slovu *švec*, známom miestami v ostatných slovenských nárečiach. So sufixom -áč sú aj šariš. formy *karmiac* (kto dáva zbožie do *mláčačky*, „krmí“), ďalej je to *pohaňáč* „pohonič“, *meľač* „mletiar“ a *kurač* vo význame „fajčiar“ (vsl. *kuric* = fajčiť). Z expresívnych slov možno uviesť vsl. *smarkač*, proti ktorému stojí v ostatných slovenských nárečiach najčastejšie *usmrkanec* (ale aj tu je známa podoba *smrkáč*).

Vsl. slová so sufixom -ák, proti ktorým stoja v iných nárečiach paralelné názvy s iným sufixom, sú najmä expresíva typu: *pijak* proti ssl.-zsl. *pijan*, *šleptak* proti ssl.-zsl. *slepán*, *hluchtak* i *hluštak* proti ssl.-zsl. *hluchán* a *bidak* proti ssl.-zsl. *bedár*. Tu možno uviesť aj staršie pomenovanie *hudak* proti ssl.-zsl. *hudec*. Ďalej je to názov *bratňak* proti ssl.-zsl. *bratranec* a vsl. expresívum *šaleňak* „šialenec“, ako aj *chorľak* „chorľavec“, *šleptak* „slepec“ a *skuptak* „skupec“.

Inú skupinu väčšinou expresívnych názvov osôb tvoria vsl. pomenovania so sufixom -oš, ku ktorým sú v ostatných slovenských nárečiach názvy s inými sufixmi. Napr. *tancoš* proti ssl.-zsl. *tanečník*, *paraďoš* proti ssl.-zsl. *zdierač* a *vandrovník*, ktorý je známy aj v ssl. nárečiach, kým *skupáň*, *zemplín*. *šleptoš* proti ssl.-zsl. *slepán*, *pupkoš* proti ssl.-zsl. *pupkáč* (miestami aj *pupkoš*). Niektoré takéto slová na -oš sú známe nielen vo vsl., ale aj vých. ssl. nárečiach, kým zsl. nárečia majú svojskú formu. Napr. *čaptoš* — zsl. *čapták*, *babroš* — zsl. *babrák*, *spachtoš* — zsl. *spáč*.

Niekoľko názvov osôb je vo vsl. nárečiach utvorených sufixom -och

kým v iných slovenských nárečiach im zodpovedajú slová s inými sufixmi. Sú to: *žroch* — ssl.-zsl. *žráč*, *špioch* — ssl.-zsl. *spáč* a *šmerdzoch* — ssl.-zsl. *smrdliak* (a iné).

Pomocou sufixu -ník sú vo vsl. nárečiach utvorené aj slová *zdzirník* — ssl.-zsl. *zdierač* a *vandrovník*, ktorý je známy aj v ssl. nárečiach, kým szl. je (s presahom do ssl.) *vandrák*. Ďalej je to ešte *nehaňebník*, známy aj v zsl. nárečiach, kým v ssl. je *nehanblivec*.

Sufixom -ec sú vo vsl. nárečiach odvodené aj slová *fšolavec* — ssl.-zsl. *fšivák* a *švetovec* — ssl.-zsl. *sveták* i *svetár*. Sufix -ec vo vsl. nárečiach však nebol až taký produktívny ako v ssl. a zsl. nárečiach, lebo vo vsl. nárečiach chýbajú slová typu *chodec*, *starec*, *krásavec*, *pehavec*, *lenivec*, *nenazranec*, *opilec*, *namyslenec*, *cudzinec*, *našinec* a pod. Sú za ne substantivizované adjektíva (typu *opiti*, *bojažľivi*) alebo najčastejšie opisné názvy typu *cudzi človek*, *naš človek* a pod.

Sufix -aľ je vo vsl. nárečiach známy aj pri slovách ako *bruchaľ* — ssl.-zsl. *brucháč*, *nosaľ* — ssl.-zsl. *nosáč*, *piskaľ* — ssl.-zsl. *piskáč* a *okaľ* — ssl.-zsl. *okáč*, *okáň* a iné. Okrem toho je uvedený sufix aj v neutrálnom pomenovaní *koval* oproti ssl.-zsl. *kováč*.

Sufix -uľa majú vo vsl. nárečiach aj slová *tancuľa* — ssl.-zsl. *tanečnica* a *babruľa* — ssl.-zsl. *babraňa* i *babra*.

Aj vo vsl. nárečiach sa všeobecne tvoria prechýlené názvy ženských osôb sufixom -ka, ale k menám Čech a Nemec prevládajú formy so sufixom -yňa: *Čechiňa* a *Ľemkiňa* (so zloženým sufixom -kyňa), kým v ostatných slovenských nárečiach sú bežné iba *Česka* a *Ľemka* (popri *Ľemkiňa*).

Aj vo vsl. nárečiach sa tvoria mená manželiek a dcér najčastejšie pomocou sufixov -ová, -ka/-čka, ako aj v ostatných slovenských nárečiach. Okrem toho sú tu veľmi časté aj podoby so sufixom -aňa typu: *Špak* — *Špakaňa*, *Šima* — *Šimaňa*, *Jacko* — *Jackaňa*, *Rakoci* — *Rakocaňa* a pod. V ostatných slovenských nárečiach takéto podoby nie sú známe. (Ale sú tam expresívne názvy typu *hluchaňa*, *okaňa*, *hlupaňa* a pod. ako prechýlené formy k mužským názvom so sufixom -aň.)

Vo vsl. nárečiach sú ako bežné formy *dvojňata* / *dvojňeta* a *dvojčata* / *dvojčeta*, kým v ostatných slovenských nárečiach sú podoby *dvojičky* a *dvojčence*.

Pri mužských hypokoristikách sú pre vsl. nárečia typické formy na -o typu *Jaňo*, *Jožo*, *Toňo*, *Mižo*, kým v ostatných slovenských nárečiach pred týmto -o nenastáva mäkkenie (je tam teda *Jano*, *Jožo*, *Tono*, *Mišo* a pod.). Podobne je to aj pri ženských hypokoristikách typu *Haňa*, *Zuža* — proti ssl.-zsl. *Hana*, *Zuza* a pod.

2.2. Pri názvoch vecí a zvierat je vo vsl. nárečiach charakteristická skupina slov so sufixom -ka, ku ktorým v ostatných slovenských nárečiach sú paralelné názvy (t. j. s tým istým slovotvorným základom a s totožným významom) so sufixom -ica. Sú to názvy ako vsl. *bradavka* — ssl.-zsl. *bradavica* a podobne *kolimažarka* — *kolomažnica*, *terscinka*

i *triscouka* — trsteňica, *polufka* — polovica (s presahom na Spiš a do Abova), *jalovka* — jalovica, *pijavka* i *pijalka* — pijavica, *dojka* — dojníca (i dojka), *veverka* — veverica i veverička, *prepilka* — prepelica, *lastovka* — lastovička, zriedkavo aj lastovica, *liška* (s presahom do ssl. nárečí) — ližica, *jaščurka* — jašferica a pod. Formy *kačka* a *čiapka* sú známe nielen vo vsl., ale aj v ssl. nárečiach. Iba v zsl. nárečiach sú podoby *kačica* (záhor. kačena) a *čapica*. Podoba *lavka* je známa nielen vo vsl., ale aj v zsl. nárečiach, kým v ssl. nárečiach (s presahom do zsl. nárečí) je *lavica*.

Vo vsl. nárečiach je aj niekoľko takých názvov so sufixom -ka, ktorým zodpovedajú v ostatných nárečiach paralelné názvy s inými sufixmi, často patriace aj k inému gramatickému rodu, resp. sú to aj pomenovania iného druhu (napr. dvojslovné). Také sú napr. slová: vsl. *ohriska* — ssl.-zsl. ohrizok, *rezanka* — rezanec, *spodňarka* (s presahom do ssl. nárečí; zemplín. *spodňica*) — spodná doska i spodnica, *daždovka* — dažďová voda a dažďovka, dažďovica.

Niektoré typy názvov so sufixom -ka sú obmedzené iba na východnú časť vsl. nárečí, na zemplínske nárečia. Také sú napr. názvy zvieracích trusov typu *mušačka*, *hušačka*, *kuriačka*, za ktoré sú v ostatných slovenských nárečiach názvy typu *mušinec*, *mušaciňec*, *hušinec*, *husaciňec*, *kurinec*, *kuraciňec* a pod.

Podobne iba na Zemplín sa viažu názvy slám typu *oušanka*, *jarčanka*, *pšeničnanka*, kým v ostatných slovenských nárečiach prevládajú dvojslovné názvy typu *ovsená* (jarčená, resp. jačmenná, pšeničná) *slama*.

Z pozoruhodnejších slovtvorných rozdielov pri jednotlivých slovách uvedieme aspoň niektoré: vsl. *strašek* — ssl.-zsl. *strašiak*, vsl. *žimušňak* i *žimušni gerok* — zimník, vsl. *kurník* — kurín i kurinec, vsl. *kvetník* (s presahom do ssl. nárečí) — kvetináč, vsl. *sipaňec* i *sipaň* — sípka i sipáreň, vsl. *sarňak* — srnec, vsl. *kačur* — káčer i káčor, vsl. *višivaňe* — víšivka, vsl. *šahovina* — siahovica, vsl. *okolica* — okolie atď.

Zaujímavá je skupina odvodenín tautologického charakteru, t. j. slov, ktoré sa v istých nárečiach vyskytujú v základnej podobe, ale v iných sú obmenené sufixom, hoci si ponechávajú ten istý význam. Takéto diferencie sú aj medzi vsl. nárečiami na jednej strane a ostatnými slovenskými nárečiami na druhej strane, ako to dokazujú nasledujúce príklady, keď proti vsl. základným podobám stoja v ostatných nárečiach tie isté slová so sufixmi: vsl. *šcerba* — ssl.-zsl. *štrbina*, vsl. *parchi* — prašina, vsl. *kapri* (s presahom do juž. ssl.) — karpina, vsl. *ovoc* — ovocina i ovocie, vsl. *kijaň* — kijaňica i kijaňa, vsl. *šibeň* — šibenica, vsl. *scereň* — strnisko, vsl. *čmuľ* — čmelák i čmela.

Známe sú však aj opačné prípady, keď vo vsl. nárečiach sú sufixálne podoby, kým v ostatných slovenských nárečiach sa vyskytujú ich základné formy (ktoré pôvodne môžu byť tiež odvodené). Príklady: vsl. *novinki* — ssl.-zsl. *novini*, vsl. *šležinka* — slezina, vsl. *onucka* — onuca, vsl. *fľaška* — fľaša, vsl. *miska* (s presahom do juž. ssl. nárečí) — misa, vsl. *krak*

(s presahom do stred. ssl. nárečí) — ker i krik, vsl. *pňak* — peň, vsl. *darunek* — dar, vsl. *dzecko* — dieťa, vsl. *cetka* — teta a pod.

Spomenúť sa žiada aj slová s tzv. viazaným slovotvorným základom (t. j. také, ktoré sa v bezsufixálnej podobe v slovenských nárečiach nevyskytujú) typu: vsl. *vrabeľ* — ssl.-zsl. vrabec, vsl. *kozar* — kozák, vsl. *buraň* — burina, vsl. *črenko* — črienka, vsl. *harček* i *harnek* — hrniec, vsl. *kaplička* — kaplnka a pod.

2.3. Vsl. nárečia sa odlišujú od ostatných slovenských nárečí aj tvorením niektorých deminutív. Tak napr. pri muž. substantívach na -ec sú vo vsl. nárečiach časté deminutívne formy na -ík (*klíňčik*, *paľčik*, *chlapčik*), kým v ostatných slovenských nárečiach sú časté podoby na -ok/-ek (*klinčok* — *klinček*, *paľčok* — *paľček*, *chlapčok* — *chlapček*). Pri muž. substantívach sú vo vsl. nárečiach bežné deminutíva so sufixom -ek (*dzvonek*, *baranek*, *domek*), kým v ostatných slovenských nárečiach im často zodpovedajú podoby so sufixom -ček/-čok (*zvonček* — *zvončok*, *baranček* — *barančok*, *domček* — *domčok*). Pri žen. substantívach sú vo vsl. nárečiach deminutíva na -ka, ktorým v ostatných nárečiach zodpovedajú často deminutíva so sufixom -ička (napr. vsl. *trafka* — ssl.-zsl. *trávička*, vsl. *krafka* — *kravička*, vsl. *koska* — *kosička*, vsl. *noška* — *nožička*, vsl. *ručka* — *ručička*, vsl. *hlafka* — *hlavička*, vsl. *deščka* — *doštička* atď.).

2.4. Pri abstraktách (t. j. pri názvoch činnosti, deja a stavu) sú vo vsl. nárečiach časté tzv. slovesné podstatné mená, kým v ostatných slovenských nárečiach stoja proti nim slová so sufixom -ačka (pri názvoch činnosti typu: vsl. *oraňe* — ssl.-zsl. *oračka*, vsl. *paraňe* — *parački*, vsl. *hrabaňe* — *hrabačka*, vsl. *behaňe* — *behačka*, vsl. *babraňe* — *babračka*) alebo s inými sufixmi (pri názvoch stavu typu: vsl. *zapaľeňe* — ssl.-zsl. *zápal*, vsl. *lamaňe* — *lámka* i *lamanica* a pod.).

V menšej oblasti vsl. nárečí — v juhozáp. Šariši a na juhových. Spiši — sú známe názvy činnosti typu *stolarka*, *murarka*, *drucarka*, *šusterka*, *furmanka* a pod., kým v ostatných slovenských nárečiach prevládajú pomenovania typu *stolárčina*, resp. *stolárstvo*, *murárčina* — *murárstvo* atď.

Pri názvoch stavu sú vo vsl. nárečiach často pomenovania so sufixom -ota, ktorým v ostatných slovenských nárečiach zodpovedajú názvy so sufixom -osť, často však popri formách s -ota. Príklady: vsl. *cichota* — ssl.-zsl. *tichosť* i *tichota*, vsl. *mekota* — *mekosť*, vsl. *sladota* — *sladkosť*, vsl. *jasnota* — *jasnosť* a pod.

Iné názvy stavu sú vo vsl. nárečiach zakončené na -osť, kým v ostatných slovenských nárečiach mávajú iné zakončenie. Napr. vsl. *starosc* (aj *staroba*) — ssl.-zsl. *staroba* (aj *starosť*), vsl. *chorosc* (i *choroba*) — *choroba*, vsl. *calosc* — *celok* (i *celosť*) a pod.

Z iných jednotlivých abstraktných vsl. odvodenín možno spomenúť slová ako pomn. *žňiva* proti ssl.-zsl. *žatva* (záhor. *žne*), ďalej typické slovo *šveto* proti ssl.-zsl. *sviatok*, vsl. *zmlilka* proti ssl.-zsl. *omil* i *mílka*, vsl. *kercscini* proti ssl.-zsl. *kršenie* i *krštenki*.

2.5. Aj pri adjektívach je viacero typov odvodenín charakteristických pre vsl. nárečia. Tak napr. pri privlastňovacích adjektívach utvorených od názvov zvierat sú vo vsl. nárečiach často podoby s -í, ktorým v ssl. a zsl. nárečiach zodpovedajú formy s -ací. Príklady: vsl. *kači* — ssl.-zsl. *kačáci*, vsl. *huši* — *husáci*, vsl. *miši* — *mišáci* a pod. Ďalej napr. od substantív *leto*, *zima* vo vsl. nárečiach prevládajú typické formy so sufixom -ušný: *letušni*, *zimušni*, kým v ssl. a zsl. nárečiach sú podoby s jednoduchým sufixom -ný, resp. -ní: *letní/letní* a *zimní/zimní* (vsl. *letni* znamená „vlašný“ a *zimni* = „chladný“.)

Vzťahové adjektíva s významom „majúci to, čo pomenúva slovtvorný základ“, sa vo vsl. nárečiach často tvoria sufixom -atý: vsl. *pehati*, *šcerbati*; v ssl. a zsl. nárečiach im zodpovedajú podoby so sufixom -avý: *pehaví*, *štrbaví*.

Z deverbatívnych adjektív najmä s pasívnym významom „zasiahnutý tým, čo pomenúva slovtvorný základ“, mnohé sa vo vsl. nárečiach tvoria sufixom -tý, ktorým v ostatných slovenských nárečiach zodpovedajú formy so sufixom -ný, -lý, -ivý v slovách typu: vsl. *zdreveňeti* — ssl.-zsl. *zdreveňeni* alebo *zdreveňeli*, vsl. *skameňeti* — *skameňeni* alebo *skameňeli*, vsl. *sprachňeti* — *sprachňiveli* alebo *práchňiví*, vsl. *spleşneti* — *spleşnení* alebo *plesňiví*, vsl. *zaspati* — *ospanliví* alebo *ospalí*.

Akostné deverbatívne adjektíva s významom „prejavujúci sa tým, čo vyjadruje slovtvorný základ“, majú vo vsl. nárečiach typické formy so sufixom -ací, ktorým v ostatných slovenských nárečiach zodpovedajú podoby so sufixom -avý, zriedkavejšie aj s -ací, -atý, -istý, -avý a i. Príklady: vsl. *meňaci* — ssl.-zsl. *meňaví* (meňiví, meňistí), vsl. *blišćaci* — *blišćaví*, vsl. *šmerdzaci* — *šmerďaví*, *šmerďaví*, vsl. *šćipaci* — *šćipaví*, vsl. *boľaci* — *boľaví*, vsl. *drapaci* — *drapaví*, vsl. *pichaci*, *koľaci* — *pichaví*, vsl. *čipkaci* — *lepkavý*, vsl. *pijaci* — *pijaví* i *pijáci*, vsl. *stojaci* — *stojatí* i *stojáci*, vsl. *hojaci* — *hojiví*.

Z pozoruhodnejších jednotlivín môžeme ešte uviesť prípady, ako: vsl. *ješeňski* — ssl.-zsl. *jeseni* i *jeseňi*, vsl. *blašeni* — *přechoví*, vsl. *diždžovaci* — *daždživí* i *daždoví*, vsl. *kupči* i *kupni* — *kúpení*, *kúpenský* i *kúpni*, vsl. *maľučki* — *maľičkí*, *maľinkí* a i., vsl. *veľičozni* — *veľikánski*, *veľičizni* a i.

2.6. Pri slovesách nachádzame vo vsl. nárečiach mnohé — najmä prepónové — slovesá zakončené na -iť, ktorým v ostatných slovenských nárečiach zodpovedajú paralelné formy na -ať. Napr.: vsl. *zahacic* — ssl.-zsl. *zahatať*, vsl. *požičic* — *požičať*, vsl. *pažic* — *páhať* i *páhovať*, vsl. *vinošic* — *vinášať* (s presahom na Spiš), vsl. *vichodzic* — *vichádzať* i *vichodiť*, vsl. *chibic* i *chibovac* — *chíbať*.

Slovesá so sufixom -ať, resp. -ávať sú v ssl.-zsl. nárečiach aj pred viacerym vsl. podobám na -ovať. Príklady: vsl. *dosušovac* — *dosúšať*, vsl. *posipovac* — *posípať* i *posipávať*, vsl. *okopovac* — *okopávať*. Iným slovám zakončeným vo vsl. nárečiach na -ovať zodpovedajú v ssl.-zsl. nárečiach paralelné podoby na -iť, napr.: vsl. *bidovac* — *biediť*, vsl. *čelovac* — *cieliť*, vsl. *marodovac* — *maródiť* i *maródovať*.

Z iných jednotlivých diferencií možno ešte uviesť jednotlivé prípady, ako: vsl. *sankac še* — ssl.-zsl. *sankovať sa*, vsl. *nedovirac* — *nedôverovať*, vsl. *dučas še* — *dušiť sa*, vsl. *jojčec* — *jojkať* i *jajkať*.

Markantným rozdielom medzi vsl. nárečiami na jednej strane a ssl.-zsl. nárečiami na druhej strane je to, že vo vsl. nárečiach nie sú známe opakovacie formy typu *vidávať*, *robievať*, *nocúvať*, *píjávať*; vo vsl. nárečiach ich supľujú nedokonavé formy typu *vidzec*, *robic*, *nocovac*, *pic* s prípadným bližším určením slovom *često* a *pod*.

Rozdiely medzi vsl. a ssl.-zsl. nárečiami sú pri slovesách aj v predponách, ako to ilustrujú aj naše — zatiaľ iba sporadické príklady typu: vsl. *olamac* — ssl.-zsl. *oblámať*, vsl. *zrobic* — *urobiť*, vsl. *rozbic* — *zabiť* aj *rozbiť*, vsl. *dohvarac še* — *zhovárať sa*, vsl. *zoblisc* (s *presahom* do ssl. nárečí) — *vizliecť*, vsl. *priňisc* — *doniesť*, vsl. *prejesc še* — *obješť sa*, vsl. *obirac še* — *zbierať sa* (o *rane*).

3. Zvláštny druh dichotómie tvoria prípady, keď vsl. derivácie sú zhodné so zsl., kým ssl. nárečia majú iné, svojské formy. Principiálne ide o dichotómiu (dve rozličné formy), ale zo zemepisného hľadiska sa tu vytvárajú tri areály, čím sme už na prechode k trichotómii.

Najpozoruhodnejšia je tu skupina mužských deminutív: pomerne veľká skupina slov (najmä zakončených na *-k*) tvorí vo vsl. a zsl. nárečiach deminutívnu formu pomocou sufixu *-ek/-ok*, kým v ssl. nárečiach sú im paralelné podoby so sufixom *-ík*. Príklady: vsl. a zsl. *mostek* — ssl. *mostík* (s *presahom* do juž. vsl. a juž. zsl. nárečí), podobne *zajaček* — *zajačik*, *kroček* — *krôčik*, *drúček* — *drúčik*, *ftáček* — *ftáčik*, *tluček* — *tľčik*, *háček* — *háčik*, *vojaček* — *vojačik*, *pásek* — *pásik*, *karček* — *krčik*, *potuček* — *potôčik* a *pod*.

Pri substantívach žen. rodu sú známe prípady, že proti vsl. a zsl. formám so sufixom *-ka* stoja často ssl. podoby so sufixom *-ička*, ako to dokazujú príklady typu: *studzenka* — *studnička*, *misečka* — *mištička*, *tašečka* — *taštička*, *hvizdečka* — *hviezdička* a *pod*.

Niektoré slová (môžu byť pôvodné aj odvodené), známe v ssl. nárečiach, sa vo vsl. a zsl. nárečiach vyskytujú iba s istým sufixom; ide o varianty tautologického charakteru (t. j. s tým istým významom). Také sú napr. vsl.-zsl. *perscinek* — ssl. *prsteň* (s *presahom* do zsl. nárečí), vsl. *kercica*, zsl. *krčica* — ssl. *krt*, vsl. *šmetanka*, zsl. *smotanka* — ssl. *smotana* (s *presahom* do zsl. nárečí). V slove *cintorín* táto forma s adaptačným *-ín* je známa iba v ssl. nárečiach, najmä južných (sev. má aj *cmiter*); vo vsl. a zsl. nárečiach prevažuje podoba bez tohto koncového *-ín*, teda ako *cinter*, *cmiter* a *pod*.

Z adjektív tu možno uviesť napr. vsl.-zsl. podoby typu: *kvetovaní* (aj *kvetastí*, *kvetaví*, zsl. aj *kvetoví*), *ďierkovaní* (aj *ďierkastí*, *ďierkatí*, zsl. aj *ďierkoví*) proti ssl. formám *kvetaví*, *ďierkaví*.

Z jednotlivých slov možno uviesť prípady, ako: vsl.-zsl. *mokrina* — ssl. *mokraď* (a iné), vsl.-zsl. *poľovka* — ssl. *poľovačka* (aj v *Zemplíne*), vsl.-zsl. *omasta* — ssl. *masť*, vsl.-zsl. *babrať* — ssl. *babriť*.

4. Dichotomické vsl.-ssl. — zsl. členenie slovenských nárečí v oblasti

tvorenia slov vytvárajú prípady, keď isté tvary známe vo vsl. a ssl. nárečiach stoja proti osobitným formám známym iba v zsl. nárečiach. Takých prípadov nie je však veľa. Okrem už spomínaných prípadov *čaptoš*, *babroš* — zsl. *čapták*, *babrák* a *kačka*, *čiapka* — zsl. *kačica*, *čapica* sú to napr. názvy so sufixom *-ka*, známe vo vsl. a ssl. nárečiach, kým ich zsl. paralely majú podoby s inými sufixmi (pričom často presahujú do ssl. nárečí): vsl.-ssl. *škvarka* — zsl. *oškarok*, podobne *pálenka* — zsl. *pálené*, *sušienki* — zsl. *sušené*, resp. *suché hrušky*. Z názvov s viazaným slovotvorným základom sú to slová, ako vsl. *ogurka*, ssl. *uhorka* — zsl. *oharek* a *gombička* — zsl. *gombík* (s presahom do juž.-ssl. nárečí).

Z jednotlivých slov možno uviesť prípady, ako je napr. vsl.-ssl. *po-vojník* — zsl. *poviják* (s presahom do ssl. nárečí), *krivula* — zsl. *krivica*, *mletie* (aj *melivo*) — zsl. *melivo*, *rozprávať* — zsl. *viprávať*.

5. Trichotomické členenie slovenských nárečí je v našom slovotvornom materiáli pomerne veľmi zriedkavé. Klasické prípady s rozličnými afixmi typu: vsl. *koštovaňe* — ssl. *koštovačka* — zsl. *koštovka*, ďalej napr. vsl. *prebirni* — ssl. *preberčiví* — zsl. *preberační* alebo vsl. *začesac še* — ssl. *učesať sa* — zsl. *očesať sa*, resp. s rozličnými slovotvornými základmi pri totožných sufixoch typu: vsl. *vihrapki* — ssl. *ohrapki* — zsl. *úhrapki* sú iba ojedinelé. Častejšie sú rozličné kombinované spôsoby diferenciácie na tri tradičné celky, ako to vidieť z prípadov typu: vsl. *soľanka* — ssl. *slanička* — zsl. *soľnička*; vsl. *karmivo* — ssl. *krm* — zsl. *krma* (s presahom do ssl. nárečí); vsl. *dlatko* (zemplín. *dlató*) — ssl. *dláto* — zsl. *dláco* (záhor. *dlatko*) a pod.

6. Na základe nového originálneho materiálu sme sa pokúsili poukázať na to, že (1.) slovenské nárečia sú diferencované aj v oblasti tvorenia slov, pričom (2.) táto diferenciácia sa týka — podľa nášho doterajšieho materiálu — najmä afixácie, zriedkavejšie slovotvorného základu a ojedinele aj spôsobu tvorenia. Väčšina nášho materiálu (3.) podporuje doterajšie trichotomické členenie slovenských nárečí, pričom (4.) vsl. skupina sa v ňom vyčleňuje azda najvýraznejšie. Vyznačuje ju najmä (5.) množstvo jednotlivých slov utvorených vo vsl. nárečiach samostatným sufixom, odlišným od paralelných slov (t. j. s tým istým slovotvorným základom a s totožným významom), ale s iným sufixom v ostatných slovenských nárečiach; (6.) vsl. nárečia sa vyznačujú iba zriedka existenciou celého slovotvorného typu, ktorý v ostatných slovenských nárečiach nie je známy. Okrem toho (7.) je však vo vsl. nárečiach množstvo takých odvodených slov, ktoré sú známe aj v ostatných slovenských nárečiach, čo neklamne svedčí o tom, že slovenské nárečia ako celok i napriek značným diferenciám sú aj v slovotvornej oblasti pomerne jednotné a navzájom veľmi blízke, najmä v repertoári slovotvorných typov i slovotvorných prostriedkov.

Резюме

Словацкие диалекты с географической точки зрения делятся и в области творения слов. Чаще всего это касается выбора аффиксов, реже выбора основы словообразования и совсем редко выбора словообразовательных приемов. С точки зрения географии при словообразовательной дифференциации образуются области, связанные с традиционным трихотомическим разделением словацких наречий на западное, среднее и восточное. Для восточнословацкой группы характерны многие своеобразные типы, характерных для восточнословацких наречий. Кроме этого некоторые особенности словообразования соединяют восточнословацкие наречия с западнословацкими (в то время как среднесловацкие имеют своеобразную форму), редко со среднесловацкими наречиями (по сравнению с особой западнословацкой формой). Естественно, что существует много производных слов, общих для всех словацких наречий.

Zusammenfassung

Die slowakischen Dialekte gliedern sich geographisch auch im Gebiet der Wortbildung. Am öftesten betrifft es die Auswahl der Affixe, seltener auch die Auswahl der Wortbildungsfundamente und vereinzelt auch die Wahl der Wortbildungsmethoden. Vom geographischen Standpunkt bilden sich auch bei Wortbildungsdifferenzen die Gebiete, die mit der traditionellen trichotomischen Gliederung der slowakischen Dialekte auf west-, mittel- und ostslowakische, zusammenhängen. Die ostslowakische Gruppe charakterisieren viele Besonderheiten, vor allem bei der Auswahl des Affixes für die einzelnen Wörter, seltener auch im Vorkommen bestimmter Wortbildungstypen nur in den ostslowakischen Dialekten. Ausserdem verbinden einige nicht gesamtslowakische Wortbildungsbesonderheiten die ostslowakischen Mundarten mit den westslowakischen (während die mittelslowakischen Dialekte eine spezifische Form ausweisen), seltener auch mit den mittelslowakischen Dialekten (im Gegensatz zu der besonderen westslowakischen Form). Natürlich gibt es eine Menge von abgeleiteten Wörtern, die für alle slowakische Mundarten gemeinsam sind.